

ตอนที่ 46 : พระอภิธรรมปิฎก

คัมภีร์ที่ 3 : ธาตุกถา (Dhātukathā) การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของขันธ อายตนะ และธาตุ

ตอนที่ 45 เราได้ จบคัมภีร์ที่ 2 วิภังค์ แล้ว

ตั้งแต่ตอนที่ 46 เป็นต้นไป เราจะเข้าสู่ คัมภีร์ที่ 3 — ธาตุกถา ซึ่งมีลักษณะต่างจากวิภังค์ กล่าวคือ ไม่ได้เพียงอธิบายธรรมแต่ละหมวด แต่จะนำธรรมที่เราเรียนมาแล้วมาวิเคราะห์ว่า ธรรมใดสัมพันธ์กับ ขันธ อายตนะ และธาตุอย่างไร จึงเปรียบเทียบการนำขึ้นส่วนต่าง ๆ ของพระอภิธรรมมาจัดเข้าระบบเดียวกัน

ธาตุกถา คืออะไร

คำว่า

ธาตุ (Dhātu) = ธาตุหรือสภาวะธรรม

กถา (Kathā) = การกล่าว การสนทนา หรือการอธิบาย

ดังนั้น ธาตุกถา หมายถึง การอธิบายและวิเคราะห์ธรรมโดยอาศัยหมวดขันธ อายตนะ และธาตุเป็นหลัก คัมภีร์นี้เป็นคัมภีร์ที่ 3 ในพระอภิธรรมปิฎก 7 คัมภีร์

ทำไมต้องมีธาตุกถา

เราได้เรียนมาแล้วว่า ชีวิตสามารถวิเคราะห์ได้หลายแบบ ขันธ 5 วิเคราะห์เป็นองค์ประกอบของชีวิต อายตนะ 12 วิเคราะห์ตามช่องทางการรับรู้ ธาตุ 18 วิเคราะห์องค์ประกอบของกระบวนการรับรู้ คำถามคือ ทั้งสามระบบนี้เกี่ยวข้องกันอย่างไร? ธาตุกถาช่วยตอบคำถามนี้

ขันธ 5 ทบทวนอีกครั้ง

ขันธ 5 ได้แก่

1. รูปขันธ
2. เวทนาขันธ
3. สัญญาขันธ
4. สังขารขันธ
5. วิญญาณขันธ

ขันธหมายถึงกลุ่มหรือกองของสภาวะธรรม สิ่งที่เราเรียกว่า “ชีวิต” เมื่อวิเคราะห์โดยขันธก็สามารถจำแนกออกเป็น 5 กลุ่มนี้

อายตนะ 12

แบ่งเป็น

อายตนะภายใน 6

- ตา
- หู
- จมูก
- ลิ้น
- กาย
- ใจ

อายตนะภายนอก 6

- รูป
- เสียง
- กลิ่น
- รส
- โผฏฐัพพะ
- ธรรมารมณ์

อายตนะจึงเน้น ช่องทางการรับรู้

ธาตุ 18

ประกอบด้วย

ฐานรับรู้ 6

ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

อารมณ์ 6

รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์

วิญญาณ 6

จักขุวิญญาณ

โสตวิญญาณ

ฆานวิญญาณ

ชีวาหาวิญญาณ

กายวิญญาณ

มโนวิญญาณ

รวมเป็น $6 + 6 + 6 = 18$ ธาตุ

ทั้ง 3 ระบบกล่าวถึงสิ่งเดียวกันหรือไม่

กล่าวถึงสภาวะธรรมที่สัมพันธ์กัน แต่จำแนกคนละมุม เปรียบเหมือนบ้านหลังเดียวกัน เราสามารถแบ่งบ้านตาม

- ห้อง
- หน้าที่
- วัสดุ
- ระบบไฟ
- ระบบน้ำ

บ้านยังเป็นหลังเดียวกัน แต่เรากำลังวิเคราะห์จากคนละมุม เช่นเดียวกับ **ขั้น – อายตนะ – ธาตุ**

ตัวอย่าง : การเห็นดอกไม้

สมมติว่าเราเห็นดอกไม้ ถ้าวิเคราะห์ตาม **อายตนะ** มี **ตา + รูป** ถ้าวิเคราะห์ตาม **ธาตุ** มี **จักขุธาตุ + รูปธาตุ + จักขุวิญญาณธาตุ** ถ้าวิเคราะห์ตาม **ขั้น** รูปทางตาอยู่ฝ่ายรูปขั้น ส่วนการรู้แจ้งอารมณ์ทางตาอยู่ในวิญญาณขั้น และสภาวะธรรมทางนามอื่น ๆ ที่เกิดร่วมในกระบวนการสามารถจำแนกเข้ากับเวทนา สัญญา และสังขารตามลักษณะของตน จึงเป็นเหตุการณ์เดียวกัน แต่สามารถวิเคราะห์ได้หลายระบบ

จุดสำคัญของธาตุกถา

คัมภีร์นี้ใช้วิธีตั้งคำถามเชิงวิเคราะห์ เช่น ธรรมนี้

สงเคราะห์เข้าในขั้นหรือไม่?

สงเคราะห์เข้าในอายตนะหรือไม่?

สงเคราะห์เข้าในธาตุหรือไม่?

หรือ

ธรรมนี้สัมพันธ์กับขั้นใด อายตนะใด และธาตุใด?

จึงเป็นการฝึกความเข้าใจพระอภิธรรมอย่างเป็นระบบ

คำว่า “สงเคราะห์” หมายถึงอะไร

ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงการช่วยเหลือ แต่หมายถึง การจัดธรรมเข้าอยู่ในหมวดที่เหมาะสม เช่น

เวทนา

จัดเข้า

เวทนาขั้น

และในระบบอายตนะ/ธาตุ สภาวะธรรมทางนามที่เป็นอารมณ์ทางใจย่อมสัมพันธ์กับ
ธรรมายตนะ และ ธรรมชาติ ตามการจำแนกที่เกี่ยวข้องนี้คือการสงเคราะห์ธรรม

ตัวอย่าง : จิต

ถ้ามองตามขั้น จิตจัดอยู่ใน วิญญาณขั้น ถ้ามองตามอายตนะ จิตในฐานะอายตนะภายใน
สัมพันธ์กับ มนายตนะ ถ้ามองตามธาตุ จิตจำแนกตามหน้าที่ได้ในหมวดธาตุทางใจและวิญญาณ เช่น
มโนธาตุ และมโนวิญญาณธาตุ จึงเห็นว่า ธรรมเดียวกันสามารถถูกจัดในระบบต่างกันตามเกณฑ์การ
จำแนก

ตัวอย่าง : เวทนา

เวทนา คือความรู้สึก ในระบบขั้น เวทนาขั้น ในระบบอายตนะ เมื่อเป็นอารมณ์ที่รู้ได้ทางใจ
ย่อมสงเคราะห์ใน ธรรมายตนะ ในระบบธาตุ ย่อมสงเคราะห์ใน ธรรมชาติ นี่ทำให้เราเริ่มเห็น
โครงสร้างของธาตุกถา

ทำไมพระอภิธรรมต้องวิเคราะห์ละเอียด

จุดประสงค์ไม่ได้มีไว้เพื่อให้เรื่องยาก แต่เพื่อป้องกันความเข้าใจผิดว่า มี “ตัวเรา” เป็นสิ่งหนึ่ง
และมี “จิตของเรา” เป็นอีกสิ่งหนึ่ง เมื่อวิเคราะห์ละเอียด จะพบเพียง

- รูปธรรม
- นามธรรม
- เหตุ
- ปัจจัย
- การเกิด
- การดับ

จาก “ฉันเห็น”สู่กระบวนการของธรรม

ภาษาทั่วไปพูดว่า “ฉันเห็น” พระอภิธรรมวิเคราะห์ว่า
จักขุธาตุ

•

รูปธาตุ

•

จักขุวิญญาณธาตุ

ผัสสะ

เวทนา

สัญญา

สังขารอื่น ๆ

ไม่มีความจำเป็นจะต้องสมมติว่ามี ผู้เห็นถาวร แยกออกจากกระบวนการนี้

จาก “ฉันทโคจร” สู่วิถีธรรม

เมื่อโคจร ภาษาทั่วไปพูดว่า “ฉันทโคจร” แต่พระอภิธรรมให้พิจารณาว่ามี

- จิต
- เจตสิก
- โทสะ
- เวทนา
- สัญญา
- เจตนา

เกิดร่วมกันตามเหตุปัจจัย แล้วดับ ดังนั้น โทสะไม่ใช่ตัวเรา แต่เป็นธรรมที่เกิดขึ้นชั่วคราว

ธาตุกถากับอนัตตา

นี่คือประโยชน์สำคัญของคัมภีร์นี้ เมื่อสามารถจำแนกประสบการณ์ออกเป็น

ขั้น

อายตนะ

ธาตุ

ความคิดว่า “มีตัวเราอยู่ตรงกลาง” จะค่อย ๆ ถูกตรวจสอบด้วยปัญญา สิ่งที่พบคือ ธรรมทั้งหลาย กำลังทำหน้าที่ตามเหตุปัจจัย นี้ช่วยให้เข้าใจ อนัตตา ลึกขึ้น

ธาตุกถากับการปฏิบัติ

เวลาเห็น ให้รู้ การเห็นกำลังเกิด เวลาได้ยิน ให้รู้ การได้ยินกำลังเกิด เวลาสุข ให้รู้ สุขเวทนากำลังเกิด เวลาโกรธ ให้รู้ โทสะกำลังเกิด จาก “ฉันกำลังเป็นอย่างนั้น” ค่อย ๆ เปลี่ยนเป็น “สภาวะธรรมกำลังปรากฏตามเหตุปัจจัย” นี่คือการเชื่อมจากพระอภิธรรมไปสู่วิปัสสนา

ข้อควรระวัง

การเข้าใจว่า “ไม่มีตัวตนถาวร” ไม่ได้หมายความว่า “ไม่มีอะไรเลย” พระพุทธศาสนาไม่ได้สอนให้ปฏิเสธเหตุและผล ตรงกันข้าม พระอภิธรรมอธิบายเหตุปัจจัยอย่างละเอียดมาก กรรมมีผล กุศลมีผล อกุศลมีผล แต่ทั้งหมดดำเนินไปตาม กระแสเหตุปัจจัย มิใช่เพราะมีอัตตาถาวรเป็นผู้ควบคุม

จากธัมมสังคณีถึงธาตุกถา

ตอนนี้เราสามารถเห็นพัฒนาการของพระอภิธรรม 3 คัมภีร์แรกได้ชัดเจน

คัมภีร์ที่ 1 ธัมมสังคณี มีธรรมอะไรบ้าง?

คัมภีร์ที่ 2 วิภังค์ ธรรมเหล่านั้นจำแนกอย่างไร?

คัมภีร์ที่ 3 ธาตุกถา ธรรมเหล่านั้นสัมพันธ์และจัดเข้ากับขั้น อายตนะ และธาตุอย่างไร?

นี่คือการเรียนพระอภิธรรมอย่างเป็นระบบ

การนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน

เราไม่จำเป็นต้องคิดว่า “ตอนนี้อยู่ในขั้นอะไร ธาตุอะไร?” ทุกวินาที แต่ให้ใช้หลักสำคัญว่า เมื่อมีสิ่งเกิดขึ้น

รู้

แยกให้ออกว่า

เป็นกาย หรือเป็นจิต

เป็น

สุข ทุกข์ โลก โกรธ หรือหลง

เห็นว่า

เกิดเพราะเหตุ

และดับเมื่อเหตุเปลี่ยน

เพียงเท่านี้ก็เริ่มใช้หลักธาตุกถาช่วยการปฏิบัติได้

ข้อคิดสำคัญ

ยิ่งวิเคราะห์ชีวิตออกเป็นสภาวธรรมได้ชัด ความยึดว่า “ทั้งหมดนี้คือตัวเรา” ยิ่งมีโอกาสลดลง
ชั้น 5

อายตนะ 12

และธาตุ 18

จึงไม่ใช่เพียงตัวเลขที่ต้องจำ แต่เป็นเครื่องมือของปัญญา เพื่อให้เห็นว่า ชีวิตคือกระแสของธรรม
ที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย

สรุปตอนที่ 46

ธาตุกถา เป็นคัมภีร์ที่ 3 แห่งพระอภิธรรมปิฎก ทำหน้าที่วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของธรรม
โดยเฉพาะกับ ชั้น 5 — อายตนะ 12 — ธาตุ 18 หลักสำคัญคือ
ธรรมหนึ่ง

อาจถูกพิจารณาได้จากหลายระบบ

แต่ทั้งหมด

กำลังอธิบายสภาวธรรมตามหน้าที่และความสัมพันธ์

เมื่อเข้าใจ จะเห็นว่า

สิ่งที่เราเรียกว่า

“ตัวเรา”

สามารถวิเคราะห์เป็นธรรมหลายชนิด

ธรรมเหล่านั้น

เกิดตามเหตุ → ทำหน้าที่ → แล้วดับ

นี่คือพื้นฐานสำคัญของการเห็น อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา

ตอนที่ 47 : พระอภิธรรมปิฎก

คัมภีร์ที่ 3 : ธาตุกถา (Dhātukathā) การสงเคราะห์และไม่สงเคราะห์ธรรม
ธรรมต่าง ๆ จัดเข้ากับชั้น อายตนะ และธาตุอย่างไร

ตอนที่ 46 เราเริ่ม คัมภีร์ชาตูกถา และเห็นหลักสำคัญว่า พระอิทธิธรรมสามารถวิเคราะห์
ประสบการณ์เดียวกันผ่านระบบต่าง ๆ คือ **ขั้น 5 — อายุ 12 — ชาติ 18**

ตอนที่ 47 จะก้าวต่อไปสู่หลักสำคัญของชาตูกถา คือ “สงเคราะห์” และ “ไม่สงเคราะห์”

1. “สงเคราะห์” หมายถึงอะไร

คำว่า สงเคราะห์ ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงการช่วยเหลือ แต่หมายถึง การรวม การจัดเข้า หรือจำแนก
สภาวะธรรมให้อยู่ในหมวดที่ถูกต้อง เช่น

เวทนา
↓
สงเคราะห์เข้าใน
เวทนาขั้น
ส่วน
สัญญา
↓
สงเคราะห์เข้าใน
สัญญาขั้น

2. “ไม่สงเคราะห์” หมายถึงอะไร

หมายถึง ธรรมหนึ่งไม่สามารถจัดเข้าในหมวดนั้นตามเกณฑ์ที่กำลังพิจารณา ตัวอย่างง่าย ๆ

เวทนา
เป็น
เวทนาขั้น
จึงไม่ใช่
รูปขั้น
และไม่ใช่
สัญญาขั้น

การจำแนกเช่นนี้ช่วยไม่ให้เราเอาสภาวะธรรมหลายชนิดมาปะปนกัน

3. ทำไมเรื่องนี้จึงสำคัญ

ในชีวิตประจำวัน เรามักรวมทุกอย่างเป็น “ฉัน” เช่น “ฉันเจ็บ” “ฉันคิด” “ฉันจำ” “ฉันโกรธ” “ฉัน
เห็น”

แต่พระอิทธิธรรมแยกว่า สิ่งเหล่านี้ไม่ใช่สภาวะธรรมชนิดเดียวกัน

ตัวอย่าง

เมื่อพูดว่า “ฉันทะ” พระอภิธรรมแยกให้เห็นว่า มีร่างกายส่วนหนึ่ง มีการกระทบ มีวิญญาณทางกาย มีทุกขเวทนา มีจิตและเจตสิกอื่น ๆ ที่เกิดร่วม สิ่งทีภาษาสามัญเรียกว่า “ฉันทะ” จึงเป็นกระบวนการของธรรมหลายชนิด

4. การสงเคราะห์ในชั้น 5

ชั้น 5 ได้แก่

ชั้น	ความหมายโดยย่อ
รูปชั้น	รูปธรรม
เวทนาชั้น	ความรู้สึกล
สัญญาชั้น	ความจำหมาย
สังขารชั้น	ธรรมปรุงแต่งทางจิตนอกจากเวทนาและสัญญา
วิญญาณชั้น	การรู้อารมณ์ของจิต

นี่คือระบบพื้นฐานที่ใช้จัดสภาวะธรรม

5. ตัวอย่าง : เมตตาอยู่ตรงไหน

เมื่อจิตมีเมตตา เมตตาไม่ใช่ รูปชั้น ไม่ใช่เวทนาชั้น ไม่ใช่สัญญาชั้น ไม่ใช่วิญญาณชั้น แต่ในเชิงองค์ธรรมทางจิต เมตตาสัมพันธ์กับเจตสิกฝ่ายโสภณะ และเมื่อจัดตามชั้น ย่อมอยู่ในสังขารชั้น นี่คืตัวอย่างของการสงเคราะห์ธรรม

6. ตัวอย่าง : ปัญญาอยู่ตรงไหน

ปัญญา ไม่ใช่ตัวจิตเอง แต่เป็นเจตสิกฝ่ายโสภณะที่เกิดประกอบกับจิตบางประเภท เมื่อจำแนกตามชั้น ปัญญาจัดเข้าใน สังขารชั้น ดังนั้น ปัญญา $\neq$ วิญญาณชั้น แต่ปัญญาเกิดร่วมกับจิตที่เป็นวิญญาณชั้นได้ จุดนี้สำคัญมากในการศึกษาพระอภิธรรม

7. เวทนาอยู่ตรงไหน

เวทนาเป็นเจตสิกเช่นกัน แต่พระพุทธเจ้าทรงแยกออกมาเป็นชั้นเฉพาะ คื เวทนาชั้น เพราะเวทนามีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการเกิดตัณหา เราจึงพบในปฏิจาสมุปบาทว่า
ผัสสะ → เวทนา → ตัณหา

8. สัญญาอยู่ตรงไหน

สัญญาคือธรรมที่ทำหน้าที่ จำหมายและกำหนดลักษณะของอารมณ์ จึงจัดเป็น สัญญาชั้น โดยเฉพาะ ไม่รวมเข้ากับสังขารชั้น แม้ว่าสัญญาจะเป็นเจตสิกเช่นกัน

9. จิตอยู่ตรงไหน

เมื่อจำแนกตามชั้น จิตทั้งหมดจัดเข้าใน วิญญาณชั้น เพราะหน้าที่สำคัญของจิตคือ รู้อารมณ์ ดังนั้นต้องแยกให้ชัดว่า จิต = วิญญาณชั้น ส่วนเจตสิกต่าง ๆ กระจายอยู่ในเวทนาชั้น สัญญาชั้น และสังขารชั้น ตามประเภท

10. รูปอยู่ตรงไหน

รูปธรรมทั้งหมดที่จัดอยู่ในชั้น สกเราะห์เข้าใน รูปชั้น จึงเห็นภาพพื้นฐานได้ว่า

ฝ่ายรูป

รูปชั้น

ฝ่ายนาม

เวทนา + สัญญา + สังขาร + วิญญาณ

นี่คือการแยก รูป-นาม ที่สำคัญต่อการเจริญวิปัสสนา

11. จากชั้นไปสู่อายตนะ

เมื่อเปลี่ยนระบบการจำแนก เรามองธรรมผ่าน

อายตนะ 12

เช่น

ตา

จักขายตนะ

เสียง

สัททายตนะ

ใจ

มนายตนะ

ส่วนอารมณ์ทางใจหลายประเภท

ธรรมายตนะ

นี้แสดงให้เห็นว่า ธรรมเดียวกันอาจถูกอธิบายต่างกันเมื่อเปลี่ยนระบบจำแนก

12. จากอายตนะไปสู่ธาตุ

เมื่อจำแนกเป็นธาตุ 18 ตัวอย่างการเห็นคือ

จักขุธาตุ

-

รูปธาตุ

-

จักขุวิญญาณธาตุ

สามส่วนนี้ร่วมกันอธิบายองค์ประกอบสำคัญของการเห็น เช่นเดียวกับการได้ยิน
โสตธาตุ

-

สัทธาตุ

-

โสตวิญญาณธาตุ

13. ทำไมต้องมีหลายระบบ

เพราะแต่ละระบบตอบคำถามต่างกัน

ขั้น 5

ถามว่า

ชีวิตประกอบด้วยกลุ่มธรรมอะไรบ้าง?

อายตนะ 12

ถามว่า

ประสบการณ์เกิดผ่านช่องทางใด?

ธาตุ 18

ถามว่า

องค์ประกอบของกระบวนการรับรู้นั้นมีอะไรบ้าง?

ดังนั้นทั้งสามระบบ ไม่ได้แข่งขันกัน แต่ช่วยกันอธิบายความจริงจากคนละมุม

14. ตัวอย่างเดียว วิเคราะห์ 3 ระบบ

สมมติ ได้ยินเสียงระฆัง ตามขั้น 5 มีรูปธรรมและนามธรรมหลายขั้นทำงาน

ตามอายตนะ

หู + เสียง

ตามธาตุ

โสตธาตุ + สัทธาธาตุ + โสตวิญญานธาตุ

จากนั้นอาจเกิด เวทนา สัญญา และกระบวนการคิดปรุงแต่งต่อไป

15. จุดสำคัญของการปฏิบัติ

เราไม่จำเป็นต้องนั่งท่องว่า “นี่คือธาตุอะไร?” ตลอดเวลา แต่ต้องเริ่มเห็นว่า สิ่งที่เกิดขึ้นสามารถแยกออกเป็น สิ่งที่ถูกรู้ + การรู้ + ธรรมที่เกิดขึ้นรวม ทั้งหมดเกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย

16. จาก “เรา” สู่ “ธรรม”

สมมติว่า มีคนพูดคำที่เราไม่ชอบ ปกติเราอาจคิดว่า “เขาทำให้ฉันโกรธ”

แต่เมื่อพิจารณาอย่างละเอียด

เสียง

การได้ยิน

สัญญาจำความหมาย

เวทนา

ความคิดปรุงแต่ง

โทสะ

เมื่อเห็นกระบวนการนี้ เราจะเริ่มรู้ว่า ความโกรธก็เป็นธรรมที่อาศัยเหตุปัจจัย ไม่ใช่ตัวตนถาวร

17. ประโยชน์ต่อการเห็นอนัตตา

การสังเคราะห์ธรรมมีเป้าหมายมากกว่าการจัดหมวด เพราะเมื่อจำแนกละเอียด
สิ่งที่เคยรวมกันเป็น

“ฉัน”

กลับพบว่าเป็น

รูป

เวทนา
สัญญา
สังขาร
วิญญาณ

และเมื่อแต่ละอย่าง เกิดแล้วดับ เราจึงเริ่มเห็นว่า ไม่มีชั้นใดที่ควรยึดถือเป็นตัวตนถาวร

18. ธาตุกถากับวิปัสสนา

เมื่อนำหลักนี้ไปใช้ในการภาวนา

กายเกิดอาการ

รู้ว่าเป็นรูป

สุขหรือทุกข์เกิด

รู้ว่าเป็นเวทนา

ความจำหายเกิด

รู้ว่าเป็นสัญญา

ความคิด เจตนา โลภะ โทสะเกิด

รู้ว่าเป็นธรรมฝ่ายสังขาร

การรู้อารมณ์

เป็นฝ่ายวิญญาณ

เมื่อเห็นเช่นนี้ซ้ำ ๆ ความยึดว่า “ทั้งหมดคือเรา” ค่อย ๆ ลดลง

19. สิ่งสำคัญไม่ใช่ท่องจำ

หากจำได้ว่า

ขั้น 5

อายตนะ 12

ธาตุ 18

แต่ยังยึดว่า “ความไม่รู้คือฉัน” ก็ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์สูงสุดจากพระอภิธรรม แต่ถ้าเมื่อไร
สามารถรู้ว่า “โทสะเกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย และกำลังเปลี่ยนแปลง” ความรู้เริ่มเปลี่ยนเป็น ปัญญา

20. หลักสำคัญของธาตุกถา

สรุปเป็นลำดับได้ว่า

แยกกรรม

จัดเข้าหมวด

เห็นความสัมพันธ์

เห็นเหตุปัจจัย

เห็นเกิด-ดับ

เห็นอนัตตา

ดังนั้นการจำแนกกรรมจึงมีจุดหมายเพื่อสนับสนุนความเข้าใจความจริง ไม่ใช่เพียงสร้างตาราง
กรรมะจำนวนมาก

ตัวอย่างสำหรับง่ายที่สุด

เมื่อเกิดความโกรธ อย่าเพิ่งคิดว่า “ฉันเป็นคนโกรธ” ให้ฝึกว่า “ขณะนี้โทสะเกิด” แล้วดูต่อว่า
เกิดเพราะอะไร? เปลี่ยนแปลงไหม? อยู่ตลอดหรือไม่? เมื่อเห็นว่า มันเกิด เปลี่ยน และดับ เรากำลังเริ่ม
เข้าใจ อนิจจัง และเมื่อควบคุมให้เป็นไปตามใจไม่ได้ ก็เริ่มเข้าใจ อนัตตา

ข้อคิดสำคัญ

พระอภิธรรมไม่ได้แบ่งกรรมให้ละเอียดเพื่อให้จำยาก แต่แบ่งเพื่อให้เราเลิกเอากรรมหลายอย่าง
มารวมกันแล้วเรียกว่า “ตัวเรา” เมื่อแยกได้ จึงเห็นได้ เมื่อเห็นได้ จึงคลายความยึดได้และเมื่อคลายความ
ยึด ทุกข์ก็ลดลง

สรุปตอนที่ 47

หลักสำคัญของ ธาตุกถา คือการพิจารณาว่า กรรมใด สงเคราะห์เข้า หรือ ไม่สงเคราะห์เข้า
ใน ชั้น 5 อายตนะ 12 และ ธาตุ 18 เพื่อให้เห็นว่า กรรมแต่ละชนิดมีลักษณะและหน้าที่ของตนเอง
เมื่อจำแนกได้

ไม่รวมทุกอย่างเป็น “เรา”

เห็นธรรมเกิดตามเหตุปัจจัย
↓
เห็นความเกิดและดับ
↓
ความยึดมั่นลดลง
↓
ปัญญาเจริญ

ตอนที่ 48 : พระอภิธรรมปิฎก

สรุปคัมภีร์ที่ 3 : ธาตุกถา (Dhātukathā) ชั้น—อายตนะ—ธาตุ และการเห็นธรรมตามความเป็นจริง

ตอนที่ 46–47 เราได้ศึกษาหัวใจของ ธาตุกถา ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่ 3 แห่งพระอภิธรรมปิฎก

คัมภีร์นี้มีลักษณะสำคัญคือ นำหมวดธรรมที่เราเรียนมาแล้วมาพิจารณาความสัมพันธ์ โดยเฉพาะ

ชั้น 5 — อายตนะ 12 — ธาตุ 18

ตอนที่ 48 นี้เราจะรวบยอดคัมภีร์ธาตุกถาให้เห็นเป็นภาพเดียว ก่อนเข้าสู่ คัมภีร์ที่ 4 ปุคคล

บัญญัติ

1. หัวใจของธาตุกถา

คำว่า ธาตุกถา หมายถึงการกล่าวหรืออภิปรายเรื่องธาตุ แต่สาระของคัมภีร์ไม่ได้จำกัดอยู่เพียง ธาตุ 18 หากนำธรรมหมวดต่าง ๆ มาตรวจสอบว่า

- สงเคราะห์เข้าในชั้นหรือไม่
- สงเคราะห์เข้าในอายตนะหรือไม่
- สงเคราะห์เข้าในธาตุหรือไม่
- ธรรมเหล่านั้นสัมพันธ์กันอย่างไร

จึงเป็นคัมภีร์ที่ช่วย จัดระบบความรู้ทางพระอภิธรรม

2. ชั้น 5

ชีวิตประกอบด้วยอะไร

ชั้น 5 ได้แก่

1. รูปชั้น — รูปธรรม
2. เวทนาชั้น — ความรู้สึก
3. สัญญาชั้น — ความจำหมาย

4. สังขารขั้น — ธรรมปรุงแต่งทางจิต

5. วิญญาณขั้น — การรู้อารมณ์

สิ่งที่เราเรียกโดยสมมติว่า “คนหนึ่งคน” เมื่อวิเคราะห์ตามขั้น สามารถพิจารณาเป็นกระบวนการของขั้นทั้ง 5

3. อายุตระ 12

เรารับรู้โลกอย่างไร

อายตระภายใน 6 คือ

ตา - หู - จมูก - ลิ้น - กาย - ใจ

อายตระภายนอก 6 คือ

รูป - เสียง - กลิ่น - รส - โผฏฐัพพะ - ธรรมารมณ์

รวมเป็น $6 + 6 = 12$ อายุตระ

อายตระจึงอธิบาย ช่องทางของประสบการณ์

4. ชาติ 18

กระบวนการรับรู้ประกอบด้วยอะไร

เมื่อเพิ่มวิญญาณ 6 ได้แก่

- จักขุวิญญาณ
- โสตวิญญาณ
- ฆานวิญญาณ
- ชิวหาวิญญาณ
- กายวิญญาณ
- มโนวิญญาณ

เข้าไปในฐานและอารมณ์ 12 จึงเป็น 6 ฐาน + 6 อารมณ์ + 6 วิญญาณ = 18 ชาติ

5. มองสามระบบในภาพเดียว

ง่าย ๆ ได้ว่า ขั้น 5 ตอบคำถามว่า “ชีวิตประกอบด้วยอะไร?” อายุตระ 12 ตอบคำถามว่า “เราสัมผัสโลกผ่านทางใด?” ชาติ 18 ตอบคำถามว่า “กระบวนการรับรู้ประกอบด้วยองค์ประกอบใด?” ทั้งสามไม่ได้ขัดกัน แต่กำลังอธิบายสภาวะธรรมจาก คนละมุม

6. ตัวอย่าง : การเห็น

เมื่อเห็นดอกไม้ ตามอายตระมี ตา + รูป ตามชาติมี จักขุชาติ + รูปชาติ + จักขุวิญญาณชาติ

เมื่อเกิดกระบวนการต่อเนื่อง
ย่อมมีธรรมอื่น เช่น

- ผัสสะ
- เวทนา
- สัญญา
- เจตนา

เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย

7. จากการเห็นไปสู่ความชอบ

สมมติเราเห็นดอกไม้สวย

ตา + รูป

การเห็น

เกิดกระบวนการทางใจ

เกิดสุขเวทนา

ถ้าขาดสติ

“สวยมาก ฉันอยากได้”

ตัณหา

อุปาทาน

นี่แสดงให้เห็นว่า ปัญหาไม่ได้อยู่ที่การเห็น แต่เกิดเมื่อจิตเข้าไป ติดข้องและยึดถือ

8. ตัวอย่าง : การได้ยินคำตำหนิ

เสียงมากระทบหู

เกิดการได้ยิน

จิตรับรู้ความหมาย

↓
เกิดเวทนา
↓
ถ้าขาดสติ
“เขาว่าฉัน”
↓
เกิดโทสะ
↓
พุดตอบ
↓
เกิดความขัดแย้ง

พระอภิธรรมช่วยให้เราเห็นว่า กระบวนการทั้งหมดมีหลายขั้น ไม่ใช่เหตุการณ์เดียวที่เรียกว่า “เขาทำให้ฉันโกรธ”

9. จุดที่สติสามารถเข้ามาทำงาน

เมื่อเกิดเวทนา หากมีสติ รู้ว่าเวทนากำลังเกิด ไม่รีบเปลี่ยนเป็น“ฉันชอบ” หรือ “ฉันเกลียด” เมื่อรู้ทัน ตัณหาและอุปาทานมีโอกาสนี้ไม่ถูกส่งเสริมต่อไป นี่ก็จุดเชื่อมระหว่าง พระอภิธรรมกับการปฏิบัติจริง

10. “สงเคราะห์” มีประโยชน์อย่างไร

ตอนที่ 47 เราศึกษาว่า ธรรมต่าง ๆ สามารถจัดเข้าหมวดใดได้บ้าง เช่น

เวทนา

→ เวทนาขั้น

สัญญา

→ สัญญาขั้น

ปัญญา

→ สังขารขั้น

จิต

→ วิญญาณขั้น

การจำแนกนี้ช่วยให้เราไม่เอาธรรมทุกอย่างมารวมกันแล้วเรียกว่า “ตัวเรา”

11. จาก “ฉัน” สู่สภาวะธรรม

ภาษาสามัญพูดว่า “ฉันโกรธ” เมื่อใช้หลักพระอภิธรรม เราสามารถพิจารณาว่า โทสะกำลังเกิด ภาษาสามัญพูดว่า “ฉันทุกข์” เมื่อพิจารณา ทุกขเวทนากำลังปรากฏ ความแตกต่างนี้ดูเล็กน้อย แต่มีผลต่อการปฏิบัติมาก เพราะทำให้เริ่มแยก ผู้ยึดถือ ออกจากสภาวะธรรมที่กำลังถูกรู้

12. ชาติภูมิกับอนิจจัง

เมื่อแยกสภาวะธรรมได้ เราจะเห็นต่อไปว่า

แต่ละอย่าง

เกิด

เปลี่ยนแปลง

ดับ

ไม่มีสิ่งใดอยู่เหมือนเดิมตลอดเวลา นี่คือ อนิจจัง — ความไม่เที่ยง

13. ชาติภูมิกับทุกขัง

สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นไม่สามารถรักษาให้เป็นไปตามความต้องการได้ตลอดไป จึงมีลักษณะทุกขัง — ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ และเป็นที่ตั้งแห่งความบีบคั้นเมื่อเข้าไปยึดถือ

14. ชาติภูมิกับอนัตตา

เมื่อธรรม เกิดตามเหตุ เปลี่ยนตามเหตุ และดับเมื่อเหตุเปลี่ยน เราจึงไม่สามารถสั่งว่า

“อย่าแก่”

“อย่าเจ็บ”

“อย่าเศร้า”

“ให้สุขอยู่ตลอดไป”

ได้ตามความปรารถนา นี่ช่วยให้เข้าใจ อนัตตา - ไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาในฐานะตัวตนถาวร

15. แต่พระพุทธศาสนายังพูดถึง “คน” ได้

นี่เป็นคำถามสำคัญมาก ถ้าไม่มีตัวตนถาวร ทำไมพระพุทธเจ้าจึงตรัสถึง

- บุคคล
- พระโสดาบัน
- พระสกทาคามี

- พระอนาคามี
- พระอรหันต์

คำตอบคือ

พระพุทธศาสนายอมรับ ภาษาสมมติ เรายังพูดว่า คน บ้าน วัด พระภิกษุ ครอบครัว ได้ตามปกติ แต่ต้องไม่เข้าใจว่าสิ่งที่เรียกว่า “บุคคล” เป็นอัตตาถาวรที่ไม่เปลี่ยนแปลง

16. สมมติบัญญัติ

คำว่า “บุคคล” เป็นการบัญญัติเรียกกระแสนของขั้นที่ดำเนินไปตามเหตุปัจจัย เปรียบเหมือนคำว่า “รถ” รถมี

- ล้อ
- เครื่องยนต์
- ตัวถัง
- ระบบต่าง ๆ

เมื่อองค์ประกอบเหล่านี้รวมกัน เราเรียกว่า “รถ” คำว่า “รถ” ใช้ได้ แต่เมื่อค้นหา ตัวรถที่แยกออกจากส่วนประกอบทั้งหมด ก็หาไม่ได้

17. เช่นเดียวกับบุคคล

เราพูดว่า “นาย ก.” ได้ แต่เมื่อวิเคราะห์ตามสภาวะธรรม พบ

รูป

เวทนา

สัญญา

สังขาร

วิญญาณ

ที่เกิดดับตามเหตุปัจจัย คำว่า “นาย ก.” จึงเป็นชื่อที่ใช้เรียกโดยสมมติ

18. นี่คือสะพานสู่กัมมวิพัสสนา

ตรงนี้สำคัญมาก เพราะกัมมวิพัสสนาชื่อ บุคคลบัญญัติ คำว่า บุคคล หมายถึง บุคคล บัญญัติ

หมายถึง การกำหนดเรียกหรือการบัญญัติ ดังนั้นเรากำลังจะศึกษาว่า พระพุทธศาสนาจำแนก “บุคคล” อย่างไร โดยไม่ขัดกับหลักอนัตตา

19. จากธาตุกถาสู่บุคคลบัญญัติ

ลำดับมีความน่าสนใจมาก

ธาตุกถา

แยกสิ่งที่เรียกว่า “บุคคล” ออกเป็นสภาวะธรรม

แล้ว

บุคคลบัญญัติ

กลับมาใช้ภาษาสมมติ

จำแนกบุคคลตาม

- คุณธรรม
- ระดับปัญญา
- การปฏิบัติ
- ระดับการละกิเลส

เพื่อประโยชน์ในการสอน

20. ตัวอย่าง

คำว่า พระโสดาบัน ไม่ได้หมายความว่า มีตัวตนถาวรชนิดหนึ่งชื่อ “โสดาบัน” แต่เป็นคำบัญญัติสำหรับบุคคลผู้บรรลุธรรมในระดับหนึ่ง ซึ่งมีคุณสมบัติและการละสังโยชน์ตามระดับนั้น เช่นเดียวกับ พระอรหันต์ เป็นคำเรียกบุคคลผู้สิ้นอาสวกิเลส

สิ่งที่ควรจำจากธาตุกถา

ไม่จำเป็นต้องจำรายละเอียดทั้งหมดในครั้งเดียว

จำหัวใจเพียงว่า

ขั้น - แยกองค์ประกอบของชีวิต

อายตนะ - แยกช่องทางรับรู้

ธาตุ - แยกองค์ประกอบของการรับรู้

แล้วนำทั้งหมดไปเห็นว่า สภาวะธรรมเกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย ไม่ใช่ตัวตนถาวร

นี่คือสาระสำคัญ

จากความรู้สู่การปฏิบัติ

เมื่อสุขเกิด รู้ว่า สุขเวทนาเกิด เมื่อทุกข์เกิด รู้ว่า ทุกขเวทนาเกิด เมื่อโกรธ รู้ว่า โทสะเกิด เมื่ออยาก รู้ว่า โลภะเกิด เมื่อสงบ รู้ว่า จิตสงบ แล้วคุณต่อว่า ทุกอย่างเปลี่ยนแปลงและดับไป นี่คือการนำความรู้จาก ชาติุกถามาใช้ในการภาวนา

ข้อคิดสำคัญ

พระอภิธรรมไม่ได้บอกให้เราเลิกใช้คำว่า “ฉัน” แต่สอนให้เราไม่หลงยึดคำว่า “ฉัน” ว่าเป็นตัวตนถาวร เรายังดำเนินชีวิตทำงาน พุดคุยช่วยเหลือกัน รับผิดชอบต่อกรรมได้ตามปกติ แต่ภายในปัญญา ค่อย ๆ เห็นว่า **ทุกสิ่ง

ตอนที่ 49 : พระอภิธรรมปิฎก

คัมภีร์ที่ 4 : ปุคคัลบัญญัติ (Puggalapaññatti) การบัญญัติและจำแนกบุคคลตามคุณธรรม

ตอนที่ 48 เราได้สรุป คัมภีร์ที่ 3 ชาติุกถา ซึ่งช่วยให้เห็นว่า สิ่งที่เราเรียกว่า “บุคคล” สามารถวิเคราะห์เป็น **ขันธ** **อายตนะ** และ **ธาตุ** ที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย ตอนนี้เราเข้าสู่ คัมภีร์ที่ 4 ปุคคัลบัญญัติ คำถามสำคัญคือ เมื่อพระพุทธศาสนาสอนเรื่องอนัตตา เหตุใดจึงยังกล่าวถึง “บุคคล” ได้?

คำตอบของคัมภีร์นี้ช่วยให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่าง ภาษาสมมติ กับ สภาพธรรมตามความเป็นจริง

1. ปุคคัลบัญญัติ คืออะไร

ปุคคัล (Puggala) หมายถึง บุคคล

บัญญัติ (Paññatti) หมายถึง การกำหนดเรียก ชื่อ หรือแนวคิดที่ใช้สื่อสาร

ดังนั้น ปุคคัลบัญญัติ หมายถึง การบัญญัติเรียกและจำแนกบุคคลตามลักษณะ คุณธรรม และระดับการปฏิบัติ

2. “บุคคล” กับ “อนัตตา” ขัดกันหรือไม่ ไม่ขัดกัน

ในชีวิตประจำวันเราพูดว่า

- คน
- พระภิกษุ
- บิดา
- มารดา

- ครู
- นักเรียน

คำเหล่านี้ใช้สื่อสารได้ตามปกติ แต่เมื่อวิเคราะห์ตามสภาวะธรรม สิ่งที่เราเรียกว่า “บุคคล” ประกอบด้วยกระแสของ รูปและนาม หรือ **ขั้น 5** ที่เกิดดับตามเหตุปัจจัย

3. สมมติสัจจะกับปรมัตถธรรม

เพื่อเข้าใจง่าย เราแยกเป็นสองระดับ **ระดับสมมติ** พูดว่า “บุคคลกำลังเดิน” เมื่อวิเคราะห์สภาวะธรรม มีรูปธรรมและนามธรรมเกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย ดังนั้นภาษาสมมติ ไม่จำเป็นต้องผิติดปัญหาเกิดเมื่อเราเข้าไปยึดสิ่งที่บัญญัติว่าเป็น **ตัวตนถาวร**

4. ทำไมต้องจำแนกบุคคล

เพราะคนมีความแตกต่างกัน บางคน

- เรียนรู้เร็ว
- เรียนรู้ช้า
- มีศรัทธามาก
- มีปัญญามาก
- มีกิเลสหนาแน่น
- มีกิเลสเบาบาง
- อยู่ระหว่างการฝึก
- บรรลุธรรมแล้ว

การสอนจึงต้องเหมาะกับบุคคล นี่เป็นเหตุผลสำคัญของการจำแนกบุคคล

5. การจำแนกเป็น 1 บุคคล

บุคคลบัญญัติมีลักษณะเด่น คือจำแนกบุคคลเป็นหมวดจำนวนต่าง ๆ ตั้งแต่ **บุคคล 1 ประเภท** แล้วขยายเป็น

2 ประเภท

3 ประเภท

4 ประเภท

และต่อไปเป็นหมวดต่าง ๆ นี่ทำให้สามารถศึกษาคุณลักษณะของผู้ปฏิบัติอย่างเป็นระบบ

6. ตัวอย่างบุคคล 2 ประเภท

ตัวอย่างที่ช่วยให้เข้าใจง่าย เช่น **ปุลุชน** ผู้ที่ยังไม่ได้บรรลุอริยมรรค กับ **อริยบุคคล** ผู้ที่ได้บรรลุอริยมรรคแล้ว ความแตกต่างไม่ได้อยู่ที่ ตำแหน่ง ฐานะ หรือความร่ำรวย แต่สัมพันธ์กับ **ระดับของปัญญาและการละกิเลส**

7. ปุลุชน คือใคร

ปุลุชน (Puthujjana) โดยทั่วไปหมายถึงบุคคลผู้ยังไม่ได้บรรลุอริยมรรค ยังสามารถถูก

- โสกะ
- โทสะ
- โมหะ
- ทิฎฐิ
- มานะ

ครอบงำได้ตามเหตุปัจจัย แต่ปุลุชนสามารถ **ศึกษา → รักษาศีล → เจริญสมาธิ → เจริญปัญญา** และพัฒนาตนต่อไปได้

8. อริยบุคคล คือใคร

อริยบุคคล (Ariyapuggala) คือผู้เข้าถึงอริยมรรคและผลตามระดับ โดยทั่วไปกล่าวถึง 4 ระดับ คือ

1. พระโสดาบัน
2. พระสกทาคามี
3. พระอนาคามี
4. พระอรหันต์

นี่เป็นการจำแนกตาม **ระดับการละกิเลส**

9. พระโสดาบัน

โสดาบัน (Sotāpanna) หมายถึง **ผู้เข้าสู่กระแสแห่งพระนิพพาน** ละสังโยชน์เบื้องต้น 3 ประการได้ คือ

1. **สักกายทิฎฐิ** - ความเห็นผิดที่ยึดมั่นว่าเป็นตัวตน
 2. **วิจิกิจฉา** - ความลังเลสงสัยในพระรัตนตรัยและข้อปฏิบัติในความหมายที่เป็นเครื่องกั้นมรรค
 3. **สีลัพพตปรามาส** - ความยึดถือศีลและข้อปฏิบัติอย่างผิด ๆ ว่าเพียงเท่านั้นทำให้บริสุทธิ์หลุดพ้นได้
-

10. ความสำคัญของพระโศดาบัน

เมื่อบรรลุนิพพานแล้ว ความเห็นผิดบางประการถูกถอนราก จึงไม่ใช่เพียง “เข้าใจพระพุทธศาสนาดี” แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงระดับปัญญาอย่างสำคัญ พระโศดาบันยังมีกิเลสเหลืออยู่ แต่ไม่กลับไปเป็นปุถุชนอีก

11. พระสกทาคามี

สกทาคามี (Sakadāgāmi) หมายถึง ผู้กลับมาอีกครั้งหนึ่ง นอกจากสังโยชน์ 3 เบื้องต้นที่ละแล้ว ยังทำกามราคะและภีชะ ให้เบาบางลงยิ่งขึ้น

12. พระอนาคามี

อนาคามี (Anāgāmi) หมายถึง ผู้ไม่กลับมาเกิดในกามภูมิอีก สามารถละสังโยชน์เบื้องต่ำ 5 ได้ คือ

1. สักกายทิฏฐิ
2. วิจิกิจฉา
3. สีลัพพตปรามาส
4. กามราคะ
5. ภีชะ

ดังนั้นกามราคะและความขัดเคืองถูกละได้

13. พระอรหันต์

อรหันต์ (Arahant) คือ ผู้สิ้นอาสวกิเลสและเสร็จกิจแห่งการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นสังโยชน์ทั้ง 10 ถูกละโดยสมบูรณ์ ไม่มีเหตุให้เกิดภพใหม่ต่อไป

14. สังโยชน์ 10

คำว่า สังโยชน์ หมายถึง ธรรมที่ผูกสัตว์ไว้กับวัฏสงสาร แบ่งเป็น

สังโยชน์เบื้องต่ำ 5

1. สักกายทิฏฐิ
2. วิจิกิจฉา
3. สีลัพพตปรามาส
4. กามราคะ
5. ภีชะ

สังโยชน์เบื้องสูง 5

6. รูปราคะ

7. อรูปราคะ

8. มานะ

9. อุทริจจะ

10. อวิชา

พระอรหันต์ละได้ทั้งหมด

15. มรรคบุคคลและผลบุคคล

หากจำแนกละเอียด อริยบุคคล 4 ระดับสามารถพิจารณาเป็น มรรคบุคคล 4 และ ผลบุคคล 4 จึงเรียกว่า อริยบุคคล 8 ได้แก่

1. ผู้ดำรงอยู่ในโสดาปัตติมรรค
2. พระโสดาปัตติผล
3. ผู้ดำรงอยู่ในสกทาคามีมรรค
4. พระสกทาคามีผล
5. ผู้ดำรงอยู่ในอนาคามีมรรค
6. พระอนาคามีผล
7. ผู้ดำรงอยู่ในอรหัตมรรค
8. พระอรหัตผล

นี่คือที่มาของคำที่พบในบทสวดว่า “จัตตาริ ปุริสยุคานิ อัญญู ปุริสบุคคลา” คือบุรุษ 4 คู่ นับเป็นบุคคล 8

16. จำง่าย ๆ เป็นบันได 4 ขั้น

ขั้นที่ 1 - โสดาบัน

ทำลายความเห็นผิดพื้นฐาน

ขั้นที่ 2 - สกทาคามี

ราคะและโทสะเบาบางลง

ขั้นที่ 3 - อนาคามี

ละกามราคะและปฏิฆะ

ขั้นที่ 4 - อรหันต์

ละสังโยชน์ทั้งหมด

สิ้นเหตุแห่งการเวียนว่าย

17. บุคคลบัญญัติไม่ได้สร้าง “ตัวตน”

จุดนี้สำคัญที่สุด เมื่อพูดว่า “พระโสดาบัน” ไม่ได้หมายความว่า มีอตตถาวรชื่อ “โสดาบัน” แต่เป็นคำบัญญัติสำหรับกระแสขันธ์ที่มีคุณสมบัติทางธรรมตามระดับนั้น ดังนั้น บุคคลบัญญัติ จึงไม่ขัดกับ อนัตตา

18. เปรียบเทียบง่าย ๆ

เราพูดว่า “แม่น้ำเจ้าพระยา” ชื่อแม่น้ำยังใช้ได้ แต่สายน้ำที่อยู่ตรงนั้น ไม่ใช่ น้ำหยดเดิมตลอดเวลา น้ำไหลมา น้ำไหลไป แต่เราใช้ชื่อเดิมเพื่อการสื่อสาร ในทำนองเดียวกัน คำว่า “บุคคล” ใช้ในระดับสมมติ ขณะที่รูปนามดำเนินไปตามเหตุปัจจัย

19. คนต่างกัน จึงควรสอนต่างกัน

หลักนี้มีประโยชน์มากในการเผยแผ่ธรรม เด็ก อาจต้องใช้ตัวอย่างง่าย ผู้เริ่มต้น อาจเริ่มจาก ทาน ศีล สมาธิ ผู้ศึกษามาก อาจเรียน ขันธ์ อายตนะ ปฏิจจสมุปบาท ผู้ปฏิบัติ อาจต้องเน้น สติปัฏฐานและ วิปัสสนา หลักธรรมเดียวกันจึงสามารถอธิบายต่างระดับได้

20. อย่าใช้การแบ่งบุคคลเพื่อตัดสินคน

การจำแนกบุคคลในพระธรรม ไม่ได้มีไว้เพื่อให้เราคิดว่า “ฉันสูงกว่าเขา” เพราะความคิดเช่นนั้น อาจกลายเป็น มานะ จุดประสงค์คือ เข้าใจระดับของการพัฒนาและเลือกธรรมให้เหมาะสม

21. คำถามที่ควรถามตนเอง

แทนที่จะถามว่า “เราเป็นบุคคลประเภทไหน?” คำถามที่เป็นประโยชน์กว่าคือ วันนี้โลภะลดลงหรือไม่? โทสะลดลงหรือไม่? โมหะลดลงหรือไม่? สติเพิ่มขึ้นหรือไม่? ปัญญาเพิ่มขึ้นหรือไม่? เพราะนี่คือสิ่งที่สัมพันธ์โดยตรงกับการพัฒนาจิต

22. จากปุถุชนสู่อริยบุคคล

เส้นทางไม่ได้เกิดจากการเปลี่ยนชื่อ แต่เกิดจากการพัฒนา
สัมมาทิฐิ

↓
ศีล

↓

สมาธิ

↓

สติ

↓

วิปัสสนาปัญญา

↓

อริยมรรค

↓

อริยผล

การเปลี่ยนแปลงที่แท้จริงจึงเกิดขึ้นที่ ปัญญาและการละกิเลส

23. เชื่อมกับคัมภีร์ก่อนหน้า

ตอนนี้เราจะเห็นความงดงามของโครงสร้างพระอภิธรรม

ฉัมมสังคณี

จำแนกธรรม

↓

วิภังค์

แจกแจงธรรมเป็นหมวด

↓

ธาตุกถา

จัดความสัมพันธ์ของธรรม

↓

บุคคลบัญญัติ

นำกลับมาใช้ภาษาสมมติจำแนกบุคคลตามคุณธรรมและระดับการพัฒนา จึงเป็นการมองความจริงทั้งระดับสภาวธรรม และ ระดับการสื่อสารเกี่ยวกับบุคคล

ข้อคิดสำคัญ

พระพุทธศาสนาไม่ได้ถามเพียงว่า “เราเป็นใคร” แต่ถามว่า “กิเลสอะไรยังเหลืออยู่ และเราจะละมันอย่างไร” การเป็นอริยบุคคล

จึงไม่ได้วัดจาก

- ชื่อ
- ตำแหน่ง
- อายุ
- ชาติดำเนิน
- ทรัพย์สิน

แต่วัดจาก ปัญญาที่รู้ความจริงและกิเลสที่ถูกละ

สรุปตอนที่ 49

บุคคลบัญญัติ เป็นคัมภีร์ที่ 4 แห่งพระอภิธรรมปิฎก ว่าด้วยการบัญญัติและจำแนกบุคคลตามคุณสมบัติและระดับของธรรม หลักสำคัญคือ “บุคคล” ใช้ได้ในระดับสมมติ แต่ไม่ใช่อัตตาถาวร การจำแนกที่สำคัญ ได้แก่

ปุถุชน

พระโสดาบัน

พระสกทาคามี

พระอนาคามี

พระอรหันต์

และเมื่อแยกมรรคกับผล จึงมี อริยบุคคล 4 คู่ 8 บุคคล เป้าหมายของการศึกษาจึงไม่ใช่เพื่อให้เราจับได้ว่าใครอยู่ระดับใด แต่เพื่อให้เข้าใจว่า เส้นทางพระพุทธศาสนาคือการพัฒนาปัญญาและละกิเลสไปตามลำดับ จนถึงความหลุดพ้น